

การออกแบบลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสาน

The Buddha Patterns Design in the I-san Fabric

อัจฉรี จันทมูล¹

Atcharee Chantamool ¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อออกแบบลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสาน โดยผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่และกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เพราะเป็นกลุ่มที่มีความชำนาญด้านการทอผ้ามัดหมี่และการทอผ้าแบบเก็บขิดคือ กลุ่มทอผ้า บ้านเขว้าน้อย อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์ และนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย พบว่า การออกแบบลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสาน ได้ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ในการออกแบบ โดยเกิดจากแนวความเชื่อที่ว่า การที่ได้เคารพบูชาพระพุทธรูปที่เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าถือเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผ้าทอพื้นบ้านอีสานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาช้านาน จากแนวความเชื่อดังกล่าวจึงเป็นแรงบันดาลใจในการผสมผสานแบบลวดลายเข้าด้วยกันที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของเมืองมหาสารคาม 2 ส่วนคือ 1) ลวดลายกรอบซ้ายและชาวองค์พระพุทธรูปกำหนดเป็นลวดลายสร้อยดอกหมาก ซึ่งเป็นลายมัดหมี่ผ้าไหมประจำจังหวัดมหาสารคาม 2) ลวดลายพระพุทธรูปเป็นแบบพระพิมพ์กันทรวิชัย ปางสมาธิเพชร เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองมหาสารคาม

เมื่อได้แบบลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสานเรียบร้อยแล้ว จึงเข้าสู่กระบวนการผลิตตามแบบโดยใช้เทคนิคการทอแบบมัดหมี่และการทอแบบเก็บขิด จนจบชิ้นงาน ผลิตภัณฑ์ที่ได้เกิดคุณค่าทางจิตใจและดึงดูดความศรัทธาต่อองค์พระพุทธรูป

คำสำคัญ : การออกแบบ , ลวดลายพระพุทธรูป, ผ้าทอพื้นบ้านอีสาน

¹นักวิจัย สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Abstract

This research aimed to designing Buddha pattern on the Is-san fabric. The author used a purposive sampling technique for selecting weaver group sin Ban Khao-Noi, Kantharawichai District, Maha Sarakham Province and used method interviews and observational. And used a descriptive analysis for presenting research data.

Research results revealed that designing Buddha pattern on the Is-san fabric was used in the computer software. The concept comes from the belief in Buddhist worship. It was inspired by the two identities of Maha Sarakham Province : 1) Left and right frame pattern set is patterned of Soi Dok Mak representing the identity of famous pattern of Maha Sarakham Province and 2) pattern of Buddha Kantharawichai meditating is a sacred Buddha amulet of Maha Sarakham Province.

When a pattern is already, then the pattern of Kantharawichai Buddha image was woven by a technique of continuous supplementary weft weaving using cotton threads at the middle part of the cloth. The technique of continuous supplementary weft weaving helped to the pattern of Kantharawichai Buddha image obviously. When the weaving process was finished, it became the product with the pattern of meditating Kantharawichai Buddha image on original local woven cloth which had its own mental value and attractive power attraction people who believe in the power of the Buddha image.

Keywords: design, Buddha motifs, Woven from local folk

บทนำ

สังคมไทยศาสนามีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม จนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีผลต่อความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความศรัทธาของผู้คน ศาสนาจึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ผู้คนได้ใช้หลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือมาเป็นเครื่องมือในการประพฤติปฏิบัติตนให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาจิตใจของตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติให้มีความมั่นคง

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทยที่พุทธศาสนิกชนได้เคารพศรัทธากราบไหว้บูชา การบูชาเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุด พื้นฐานสำคัญของการบูชา การได้เคารพบูชา พระพุทธรูปที่เป็นสัญลักษณ์แทนองค์

พระพุทธเจ้าเป็นเนื่องนิยอมนเป็นสิริมงคลกับตัวเองและครอบครัว (พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนรงค์). 2550 :1)

การทอผ้าเป็นกิจกรรมที่ผูกพันกับความเป็นชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนของคนอีสาน ลายผ้ารวมทั้งขั้นตอนวิธีการทอเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่ช้านานผ้าทอในอดีตเป็นการทอเพียงเพื่อใช้ห่มห่ม ใช้ในพิธีกรรม หรือใช้เป็นเครื่องบรรณาการเท่านั้น (อารยะรัตน์ ชารีแสน. 2546 :1) แต่ปัจจุบันได้มีการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจแต่ละชุมชน จากทุนทางธรรมชาติ ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนเอง เกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพสร้างงาน สร้างรายได้ สร้างคุณค่าและนำมูลค่ามาสู่กลุ่ม และสู่ชุมชน (ชฎารัตน์ ชุมพรัตน์. 2544 : 2)

จังหวัดมหาสารคาม เป็นหนึ่งในจังหวัดภาคอีสานที่มีกลุ่มทอผ้าไหมมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย (สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดมหาสารคาม.2547:ไม่มีเลขหน้า)มีวิถีการดำเนินชีวิตแบบสังคมชนบทอีสาน มีกลุ่มอาชีพที่เกิดจากการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอให้เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดมหาสารคามเป็นที่ยอมรับและสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปคือ ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ที่มีลักษณะพิเศษโดดเด่นอยู่ที่ลวดลายผ้า สีสนับสะดุดตา ใช้เส้นไหมน้อยหรือไหมยอดที่มีความลื่นมัน การมัดหมี่กลายเป็นตาสม่่าเสมอ โอบหมี่แรเงา เนื้อผ้าจึงเป็นลายที่ละเอียดประณีตสวยงาม ไม่มีรอยโปร่งบางเป็นตอน ทำให้มองดูสวยงามระยิบระยับจับตามีคุณค่าอย่างยิ่ง (เชิด ขันดี ณ พล. 2545 : 24) ด้วยความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่เป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย การกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปเป็นมงคลอันสูงสุดพื้นฐานสำคัญของการบูชา และการทอผ้าไหมที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่ช้านานนั้นผู้วิจัยจึงได้มีแรงบันดาลใจในการบูรณาการต่อยอดความเป็นวัฒนธรรมไทยของการกราบไหว้บูชาและความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมผ้าทอที่เกิดจาก ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกัน เพื่อนำไปสู่การออกแบบลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสานอันบ่งบอกถึงความมีอัตลักษณ์ของจังหวัดมหาสารคาม เกิดคุณค่าทางจิตใจ เลื่อมใสศรัทธาต่อองค์พระพุทธรูป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อออกแบบลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

- 1.พื้นที่และกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เพราะเป็นกลุ่มที่มีความชำนาญด้านการทอผ้ามัดหมี่และการทอผ้าแบบเก็บขีด คือ กลุ่มทอผ้า บ้านเขวาน้อย อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
- 2.เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์

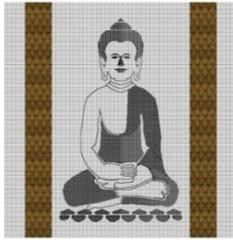
ระยะเวลาการทำวิจัย

ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนกันยายน 2557

ผลการศึกษา

การได้เคารพบูชาพระพุทธรูปที่เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าย่อมเป็นสิริมงคลในชีวิตภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผ้าทอพื้นบ้านอีสานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาช้านาน การออกแบบลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสาน จึงเกิดแรงบันดาลใจ 2 ส่วนคือ 1)ลวดลายกรอบซ้ายและขวาองค์พระพุทธรูปกำหนดเป็นลวดลายสร้อยดอกหมากซึ่งเป็นลายมัดหมี่ผ้าไหมประจำจังหวัดมหาสารคาม 2) ลวดลายพระพุทธรูปออกแบบเป็นพระพิมพ์กันทรวิชัย ปางสมาธิเพชร ซึ่งเป็น พระพุทธรูป ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองมหาสารคาม ใช้เทคนิคการทอแบบมัดหมี่และการทอแบบเก็บขีด จากการนำเอาแรงบันดาลใจที่ออกแบบไว้ทั้งสองส่วนมาผสมผสานเข้าด้วยกันจะบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของเมืองมหาสารคาม

การออกแบบลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสาน ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการออกแบบ เมื่อได้แบบลวดลายแล้วจึงเข้าสู่กระบวนการผลิตตามแบบ ดังนี้

ภาพ 1 ออกแบบลวดลายลงบนกระดาษกราฟ

1.นำเส้นฝ้ายย้อมสีโอบหมีแรเงาลายสร้อยดอกหมากกรอเข้าหลอดด้ายเพื่อเตรียมทอ

2.จากนั้นนำเส้นฝ้ายย้อมสีเส้นฝ้ายสีเหลืองทอง เพื่อเตรียมทอเก็บขีด

การใช้เส้นฝ้ายในกระบวนการทอ เพราะเป็นเส้นใยที่ใหญ่เหมาะสำหรับการทอเก็บขีดซึ่งจะทำให้ลวดลายพระพุทธรูปนูนลอยออกมาบนผืนผ้า มองเห็นได้อย่างเด่นชัด

ภาพ 2 การมัดหมีลายสร้อยดอกหมาก

3.เริ่มกระบวนการทอลายมัดหมีสร้อยดอกหมากเป็นกรอบขององค์พระพุทธรูป แล้วเว้นช่วงทอสีพื้นขาว

4.ทอเก็บลายขีดลวดลายพระพุทธรูปตามแบบ โดยองค์พระพุทธรูปจะอยู่ในระนาบแนวนอน 5.เมื่อทอเก็บขีดองค์พระพุทธรูปเสร็จแล้วจะทอเว้นช่วงสีพื้นขาวอีกครั้ง

6.จากนั้นทอลายมัดหมีสร้อยดอกหมากเป็นกรอบซ้ายองค์พระพุทธรูป จึงจบชิ้นงานตามลำดับ

ภาพ 3 การทอเป็นกรอบขวาลายมัดหมีสร้อยดอกหมาก

ภาพ 4 การทอเก็บขีดลวดลายพระพุทธรูป

พื้ที่ใช้ในกระบวนการทอขนาด 16 หลบ ความกว้างของผืนผ้าตลอดความกว้างของพื้ประมาณ 22 เซนติเมตร ลวดลายพระพุทธรูปที่ทอเก็บขีดมีความสูงประมาณ 30 เซนติเมตร

ภาพ 5 ลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสานที่สำเร็จแล้ว

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาการออกแบบลวดลายพระพุทธรูปบนผ้าทอพื้นบ้านอีสาน เป็นการออกแบบที่คงรักษาลวดลายความเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดมหาสารคามไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของแก่นจันทร์ มะลิชอ (2546) ในการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอไทใหญ่บ้านใหม่หมอกจ้าม อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอไทใหญ่ได้มีการออกแบบโดยคำนึงรูปแบบลวดลายความเป็นเอกลักษณ์เพื่อเป็นการอนุรักษ์ผ้าทอไทใหญ่ให้คงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ทรงคุณ จันทจร (2552:133) การผลิตผ้าไหมในภาคอีสานล้วนมีอัตลักษณ์ของตนเองที่บ่งบอกถึงความรู้ ความสามารถ รวมทั้งความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวอีสาน ที่มีทั้งส่วนเหมือนและส่วนต่าง นอกจากนี้ยังมีผลต่อเทคโนโลยีการผลิตอันจะทำให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานอย่างหลากหลาย เช่น ผ้าไหมมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก จังหวัดมหาสารคาม ผ้าแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ้ายกทอง จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น ความรู้ความสามารถอันนี้จะทำให้ผืนผ้าที่ผลิตได้สามารถตอบสนองวิถีชีวิตของผู้คนชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ประกอบกับในการศึกษาครั้งนี้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบให้กับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับตามแนวคิดของสาคร คันธโชติ (2528:7) คือเป็นกระบวนการค้นคว้าคิดออกแบบ แก้ไข ปรับปรุงเพื่อได้มาซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ดีขึ้น เป็นต้น นอกจากนี้การพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบนั้น สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมศักดิ์ พลวัน (2548:52) ที่กล่าวถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านมีมิติการพัฒนาอยู่ 3 ด้าน คือ การพัฒนาการตลาด การพัฒนาการออกแบบ และการพัฒนาการผลิต ซึ่งในการพัฒนาคุณภาพผ้าทอพื้นบ้านที่ประสบความสำเร็จจะต้องนำหลักการทั้ง 3 ด้านมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ต้นแบบออกมานำไปทดสอบตลาด เมื่อตลาดให้การตอบรับที่ดีก็ดำเนินการผลิตออกจำหน่ายต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1.ควรมีการพัฒนาลวดลายพระพุทธรูปในปางต่างๆ ที่เน้นความเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม พร้อมจัดทำฐานข้อมูลแหล่งเรียนรู้เพื่อให้ผู้สนใจได้เรียนรู้และสืบค้นต่อไป

2.ควรรหาแนวทางความร่วมมือกับภาครัฐเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบและส่งเสริมด้านการตลาดให้กับชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ กลุ่มทอผ้าในจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ดที่ได้ให้ความรู้ให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆตลอดระยะเวลาที่ศึกษาวิจัยขอขอบคุณแม่ท่อมมี คุณบัวตุ้ย บ้านเขวาน้อย ตำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ปราชญ์ชาวบ้านที่ทุ่มเทกำลังใจกำลังกายในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชิ้นนี้ออย่างเต็มที่ ขอขอบคุณสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ได้กรุณาสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านด้านการทอและการต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบ ที่คงความเป็นอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมอันสำคัญยิ่งของจังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้สืบไป

เอกสารอ้างอิง

- แก่นจันทร์ มะลิชอ. (2546). การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอไทใหญ่ บ้านใหม่ หมอกจ๋าม
อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชฎารัตน์ ชุมพรัตน์. (2544). บทบาทการดำเนินกิจกรรมเชิงธุรกิจของกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
ในจังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เชิด ขันดี ณ พล. ผ้าทอมัดหมี่โบราณ "สร้อยดอกหมาก" ของดีบ้านกุดรัง. มติชนเทคโนโลยีชาวบ้าน.
14 :288 ; 1 มิถุนายน 2545. หน้า 24.
- ทรงคุณ จันทจร. (2552). ผ้าอีสาน:การพัฒนาแพรรณสำหรับวัยรุ่น. กภาพสิทธิ์:
ประสานการพิมพ์.
- พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนรงค์). (2550). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ห่อแนวความคิดเรื่องการบูชา
ในพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดมหาสารคาม. (2547). รายงานการคัดสรรผลิตภัณฑ์ปี พ.ศ. 2547.
มหาสารคาม : สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดมหาสารคาม.
- สาคร คันธโชติ. (2528). การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมศักดิ์ พลวัน. (2548). การวิจัยและพัฒนาการผลิตใหม่คุณภาพของจังหวัดมหาสารคาม.
มหาสารคาม :คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อารยะรัตน์ ชารีแสน. (2546). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของ
ผู้บริโภคในเขตเมือง จังหวัดมหาสารคาม. การศึกษาค้นคว้าอิสระ บธ.ม.มหาสารคาม :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.